

ВІЙСЬКОВА ДИСЦИПЛІНА ТА ВІЙСЬКОВИЙ ПРАВОПОРЯДОК: КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ

MILITARY DISCIPLINE AND MILITARY LAW AND ORDER: CORRELATION OF CONCEPTS

Дручек О.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України
Київський інститут Національної гвардії України

Волуйко О.М., к.ю.н., доцент,
начальник кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України
Київський інститут Національної гвардії України

У статті проаналізовано підходи до визначення понять військової дисципліни та військового правопорядку, розкрито їх зміст, установлено параметри співвідношення. Установлено, що категорії військової дисципліни та військового правопорядку є складовими більш широких систем державної дисципліни та державного правопорядку, які є складовими систем правових відносин та правового регулювання.

Доведено, що категорії військової дисципліни і військового правопорядку мають схожу юридичну природу, зокрема, у частині ознак, функцій, методів забезпечення. Установлено, що об'єднуючими ознаками для військової дисципліни і військового правопорядку є сфера реалізації, особливе коло суб'єктів, відображення у нормах спеціального законодавства, специфічне призначення у системі відносин військової служби і військового управління.

Запропоновано розглядати військову дисципліну та військовий правопорядок як мету (ціль) правового регулювання у військовій сфері, проміжний і кінцевий результат дії норм права, спрямованих на упорядкування суспільних відносин та визначення стандартів поведінки їх учасників.

Доведено взаємозв'язок військової дисципліни і військового правопорядку, а саме: військова дисципліна є формуючим чинником і передумовою військового правопорядку, мірилом стану і індикатором для визначення його рівня останнього. Військова дисципліна є фундаментом військової служби, її рівень є визначальним чинником для оцінки стану боєздатності військ. Належний рівень військової дисципліни є передумовою не лише підтримання правопорядку у військових формуваннях, а і невід'ємною складовою обороноздатності країни.

Отримано висновок, що вивчення проблем, пов'язаних із військовою дисципліною та військовим правопорядком, є необхідною умовою для удосконалення законодавства у зазначеній сфері та реформування інституційних складових механізму їх забезпечення. У підсумку зазначене має сприяти більш ефективному виконанню покладених на Збройні Сили України, Національну гвардію України, інші військові формування завдань у сфері оборони України, забезпечення державної безпеки, стримування збройної агресії проти України, відсічі їй.

Ключові слова: військова дисципліна, військовий правопорядок, військові формування, Збройні Сили України, Національна гвардія України, обороноздатність держави, забезпечення державної безпеки, стримування збройної агресії.

The article analyzes the approaches to defining the concepts of military discipline and military law and order, reveals their content, and establishes the parameters of the relationship. It was established that the categories of military discipline and military law and order are components of broader systems of state discipline and state law and order, which are components of systems of legal relations and legal regulation.

It is proved that the categories of military discipline and military law and order have a similar legal nature, in particular, in terms of features, functions and methods of enforcement. The author establishes that the unifying features of military discipline and military law and order are the scope of implementation, a special circle of subjects, reflection in the provisions of special legislation, and a specific purpose in the system of relations between military service and military administration.

The author proposes to consider military discipline and military law and order as the purpose (goal) of legal regulation in the military sphere, an intermediate and final result of the legal provisions aimed at regulating social relations and defining the standards of behavior of their participants.

The author proves the interrelation between military discipline and military law and order, namely, military discipline is a formative factor and a prerequisite for military law and order, a measure of the state and an indicator for determining its level. Military discipline is the foundation of military service, and its level is a determining factor in assessing the state of combat capability of troops. The proper level of military discipline is a prerequisite not only for maintaining law and order in military formations, but also an integral part of the country's defense capability.

The author concludes that studying the issues related to military discipline and military law and order is a prerequisite for improving legislation in this area and reforming the institutional components of the mechanism for ensuring them. As a result, this should contribute to a more effective performance of the tasks assigned to the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and other military formations in the field of defense of Ukraine, ensuring state security, deterring and repelling armed aggression against Ukraine.

Key words: military discipline, military law and order, military formations, Armed Forces of Ukraine, National Guard of Ukraine, defense capability of the state, ensuring state security, deterring armed aggression.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення належного рівня військової дисципліни та правопорядку у військових та правоохоронних формуваннях завжди була актуальною. Особливої значущості вона набуває в умовах протидії Сил безпеки та оборони широкомасштабній збройній агресії російської федерації проти України. Виконання законодавчо визначеного для Збройних Сил України (ЗСУ), Національної гвардії України (НГУ) завдання стримування збройної агресії проти України, відсічі їй неможливе без готовності кожного громадянина до виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни, усвідомлення кожним військовослужбовцем необхідності виконання вимог Військової присяги, Дисциплінарного

статуту ЗСУ, норм військового законодавства. У контексті реалізації військової служби, як у мирний, так і особливо, у воєнний час, зазначене передбачає високий рівень особистої і колективної правосвідомості, підтримання відповідного рівня військової дисципліни і військового правопорядку, протистояння проявам будь-яких негативних соціальних явищ у військовому середовищі. Між тим, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора України [1], кількість вчинених військовослужбовцями у 2022 році військових злочинів зросла більш ніж у 4 рази, і досягла кількісного показника 13 766 злочинів проти 3 037 злочинів у 2021 році. Особливо значне зростання відбулося за такими видами злочинів, як: непокоря (ст. 402 КК Укра-

їни) – 1574 злочини проти 19 у 2021 році; невиконання наказу (ст. 403) – 28 проти 3; погроза або насильство щодо начальника (ст. 405) – 211 проти 17; дезертирство (ст. 408) – 3 214 проти 117; здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427) – 15 проти 0; самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429) – 150 проти 0; добровільна здача в полон (ст. 430) – 16 проти 0. Для об'єктивного сприйняття даної інформації слід мати на увазі, що зазначені показники за 2022 рік не враховують латентні злочини, які мали місце через неправильне трактування командирами принципу бойового імунітету, ускладнену комунікацію бойових частин в умовах ведення бойових дій, а також через сталі корпоративні традиції військової спільноти, обумовлені її закритістю. З урахуванням зазначеного, констатуємо сталість вкрай негативних тенденцій у середовищі військовослужбовців ЗСУ, НГУ, інших військових формувань, а саме: а) погіршення стану військової дисципліни і військового правопорядку; б) зростання кількісних показників військових злочинів та інших видів правопорушень; в) зростання питомої ваги злочинів та правопорушень, пов'язаних із порядком несення військової служби. На сьогодні у багатьох військових формуваннях, які перебувають у районі ведення бойових дій, мають місце непоодинокі випадки неспроможності командирів ефективно забезпечити належний рівень військової дисципліни у ввіреніх їм підрозділах; неефективного розслідування злочинів і правопорушень органами досудового слідства; порушення законодавства у ході здійснення мобілізаційних заходів.

Зрозуміло, що такий стан речей здійснює негативний вплив на боеготовність та боєздатність військових підрозділів. З урахуванням зазначеного, важливим науковим завданням юридичної науки є прирощення теоретико-методологічних знань про військову дисципліну та військовий правопорядок, зокрема, у контексті виявлення їх взаємозв'язків та взаємозалежності; здійснення фахового аналізу проблем забезпеченням військової дисципліни та військового правопорядку в умовах військово-політичних викликів сьогодення; визначення шляхів і методів підвищення рівня військової дисципліни і військового правопорядку у військових формуваннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з військовою дисципліною та військовим правопорядком, досліджували В.М. Александров, О.М. Гавришук, В.Ф. Залужний, В.М. Коломоєць, О.В. Кривенко, С.Ю. Поляков, Б.М. Ринажевський, С.С. Тюрін, М.В. Туркот, чийми зусиллями було покладено початок формуванню концептуальних та теоретико-методологічних засад військової дисципліни та військового правопорядку. Проте, більшість із зазначених праць були реалізовані у період до широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, тому, об'єктивно, зазначені дослідження наразі не можуть оцінюватися як такі, що відбивають реальний стан проблем у цій сфері. Подальше вивчення поняття, змісту категорій військової дисципліни та військового правопорядку, з'ясування їх місця у правовій системі України, а також виявлення взаємозв'язків та взаємозалежностей між зазначеними феноменами сприятиме кращому пізнанню їх сутності, формуванню нових підходів до формування ефективних механізмів їх забезпечення.

Цілями статті є: аналіз наукових підходів до розуміння поняття військової дисципліни та військового правопорядку; виявлення спільних та відмінних складових їх юридичної природи; розкриття основних параметрів співвідношення зазначених понять.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наукові підходи до розуміння поняття військової дисципліни, зазначимо, що у найзагальнішому розумінні дисципліна – це сукупність вимог, що пред'являються до поведінки людей і відповідають сформованим у суспільстві

соціальним нормам. У словнику іншомовних слів термін «дисципліна» (лат. *disciplina* – витриманість, строгість) трактується як «певний обов'язковий порядок поведінки членів трудового колективу, громадян, діяльності організації, що відповідає нормам права й моралі суспільства або вимогам певної організації» [2]. Належність дисципліни до фундаментальних передумов (засад) функціонування політично організованого суспільства обумовлює існування категорії державної дисципліни, одним із видів якої є військова дисципліна, тобто – дисципліна, що реалізується у процесі реалізації відносин військової служби. Характеризуючи поняття військової дисципліни, фахівці найчастіше наголошують на специфіці зазначеного суспільного і правового інституту, до якої, зокрема, відносять: а) сферу реалізації, якою є військова організація держави; б) особливе коло суб'єктів, якими є військовослужбовців ЗСУ, НГУ та прирівняні до них категорії осіб; в) відображення у нормах спеціального законодавства, яке визначається як військового-дисциплінарне; г) призначення у системі відносин військової служби і військового управління у якості передумови і чинника їх успішної реалізації.

Більшість дослідників трактують зміст поняття військової дисципліни у межах дефінітивної норми Дисциплінарного статуту ЗСУ, яка визначає військовою дисципліну як бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України [3]. Крім Дисциплінарного статуту, певні аспекти військової дисципліни регламентуються нормами Закону України «Про Збройні Сили України» [4], Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» [5], Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [6], іншими нормативно-правовими актами.

Доктринальні визначення військової дисципліни, як правило, ґрунтуються на визнанні зазначеного поняття елементом системи правових відносин у вузькому контексті і елементом системи правового регулювання – у більш широкому. Одним із найбільш вдалих доктринальних трактувань поняття військової дисципліни, на нашу думку, належить В.Ф. Залужному, який визначає його як «урегульований на законодавчому рівні специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями ЗСУ та прирівняними до них категоріями осіб, зайнятими на службі мілітаризованого характеру, що має відповідну мету, стандарти, принципи, способи, методи забезпечення та слугує обов'язковою умовою бойового злагодження військових підрозділів, частин, з'єднань та органів управління ними під час ведення бойових дій, виконання інших завдань, а також способом підтримання їх бойової готовності» [7, с. 305].

Поняття військової дисципліни є родовим. Найбільш вживаним критерієм для виокремлення різних видів військової дисципліни є сфера (напрямок, вид) діяльності суб'єктів, де зазначена категорія виступає чинником і умовою реалізації. Зокрема, О.М. Гавришук виділяє такі види військової дисципліни: 1) дисципліна службово-бойової діяльності; 2) організаційна дисципліна; 3) учбова дисципліна; 4) дисципліна взаємодії; 5) самодисципліна особового складу [8, с. 281]. Вважаємо, що зазначений перелік можна доповнити такими видами дисципліни, як: штабна, фінансова, побутова; дисципліна у сфері виконання організаційно-службових задач та організаційно-господарських задач; дисципліна в умовах перебування підрозділу в районі виконання бойових задач та в умовах перебування підрозділу поза районом виконання бойових задач тощо. Проте, будь-яка класифікація видів військової дисципліни має, здебільшого, науково-теоретичне значення, оскільки вимоги дисциплінарного законодавства поширюються на усіх військовослужбовців та прирівняних до них категорій осіб, не роблячи виключень щодо відмінностей у їх

адміністративно-правовому статусі, змісті повноважень чи характеру виконання завдань. У цьому сенсі справедливою є позиція О.В. Кривенка, який вважає, що «специфіка сфери застосування військової дисципліни полягає у тому, що військова організація є специфічним суб'єктом, що потребує від своїх членів чіткості, точності, ретельності, витримки, швидкості виконання всіх наказів та розпоряджень; це створює передумови того, що військова дисципліна є одним із принципів військового будівництва, виконує роль організуючого фактору, має особливо важливе значення, так як є однією з найважливіших умов бойової готовності військ» [9, с. 56].

У зазначеному контексті категорія військової дисципліни має взаємозв'язки із категорією військового правопорядку – особливої системи правовідносин, які об'єктивуються (виникають, формуються) у результаті дії правових норм, пов'язаних із військовою службою та реалізацією ЗСУ, НГУ, іншими військовими формуваннями визначених для них функцій і виконанням завдань за призначенням. Найчастіше в основу трактувань поняття військового правопорядку покладаються погляди на нього як на сукупність таких, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у нормах військового законодавства. Зокрема, М.С. Туркот визначає поняття військового правопорядку як «врегульований нормами законодавства стан суспільних відносин, пов'язаних з проходженням або/та несенням військової служби» [10, с. 118]. Наголошуючи на тому, що поняття військового правопорядку слід розглядати як специфічний, відокремлений за критеріями суб'єктів та сфери реалізації, виду суспільного (державного) правопорядку, поділяємо позицію тих авторів, які вважають військовий правопорядок елементом (результатом) правового регулювання у військовій сфері, що постає як стан (режим) сукупної дії правових норм, покликаних такий стан (режим) забезпечити, і характеризується при цьому упорядкованістю, організованістю суспільних відносин, максимально наближених до вимог закону. Таким чином, військова дисципліна і військовий правопорядок є передумовою і формою режиму законності у військовій сфері. У зазначеному контексті справедливою вважаємо думку П.П. Богущого про те, що «військовий правопорядок є компонентом системи національного правопорядку, інтегративним поняттям, яке в цілому уособлює той зріз результату правового регулювання у військовій сфері, який характеризується якісним та стабільним виконанням правових приписів» [11, с. 149].

Обґрунтована вище теза про належність понять військової дисципліни і військового правопорядку до системи елементів правового регулювання у військовій сфері, обумовлює висновок про схожість їх юридичної природи, а також про зв'язок із категорією правопорядку як такого. Зазначена схожість суспільного (державного) і військового правопорядку підкреслюється наявністю їх спільних сутнісних ознак (характеристик). Так, і суспільний (державний), і військовий правопорядок: а) є явищами державно-правового характеру; б) встановлюються у процесі реалізації суб'єктами права юридичних норм; в) створюють сприятливі умови для здійснення суб'єктивних прав; г) ґрунтуються на принципах верховенства права і закону, невідворотності покарання за правопорушення; г) вимагають своєчасного і повного виконання всіма суб'єктами своїх юридичних обов'язків; д) передбачають чітку й ефективну роботу всіх державних органів і посадових осіб; е) забезпечуються легальним примусом; є) залежать від рівня досконалості законодавства. Водночас, військовий правопорядок, як вид суспільного (державного) правопорядку, характеризується низкою притаманних саме цій категорії, ознак, які найповнішим чином розкривають його сутність. Так, військовий правопорядок: а) є складовим елементом і передумовою державної (національної)

безпеки; б) реалізується у контексті реалізації відносин військової служби; в) ґрунтується на дотриманні законодавчих приписів спеціальними суб'єктами (військовослужбовцями ЗСУ, НГУ, іншими категоріями прирівняних до зазначених осіб); г) є об'єктом примусової охорони та захисту з боку держави; д) об'єктивується у змісті суспільних відносин, які виникають у процесі реалізації військової служби; е) реалізується з урахуванням змісту як загального, так і спеціально-військового законодавства; є) забезпечується комплексом засобів, об'єднаних у відповідний організаційно-правовий механізм. Виходячи із зазначеного, зв'язок військового правопорядку і військової дисципліни вбачаємо у тому, що військова дисципліна є формуючим чинником і передумовою військового правопорядку, мірилом стану і індикатором для визначення рівня останнього.

Схожість юридичної природи військової дисципліни та військового правопорядку проявляється також у змісті їх функцій та характері засобів забезпечення. Узагальнення поглядів на функції військової дисципліни дає підстави до їх переліку віднести, зокрема: а) превентивну; б) організаційну; в) адміністративну; г) забезпечувальну; г) виховну; д) санкційну. Основними ж функціями військового правопорядку найчастіше називають: а) зміцнення, стабілізацію і упорядкування системи правових відносин у військовій сфері; б) забезпечення дієвості взаємозв'язків між суб'єктами правовідносин, пов'язаних із реалізацією відносин військової служби; в) зміцнення військової дисципліни та законності; г) протиставлення правовому нігілізму, свавілля і беззаконню.

Ураховуючи зазначене, приходимо до висновку, що і військову дисципліну, і військовий правопорядок слід розглядати як мету (ціль) правового регулювання у військовій сфері, проміжний і кінцевий результат дії норм права, спрямованих на упорядкування суспільних відносин та визначення стандартів поведінки їх учасників. Без військової дисципліни та військового правопорядку у мирний, та, особливо, у воєнний час, неможливо вирішити жодне із завдань військової політики та військового будівництва, зокрема, такі актуальні на сьогодні, як: а) стримування збройної агресії проти України та відсіч їй; б) набуття військовослужбовцями службово-бойових і професійних якостей, необхідних для здійснення військової служби, успішного виконання службових і посадових обов'язків; в) забезпечення боєздатності військових підрозділів, їх організованості і бойового злагодження у процесі виконання завдань, пов'язаних із веденням бойових дій, а також інших завдань за призначенням; г) утвердження у військовому середовищі принципів верховенства права, забезпечення прав людини і основних свобод, принципів і засад військової організації, військового будівництва, військової служби.

Військова дисципліна та військовий правопорядок забезпечуються схожими за змістом та функціональною спрямованістю засобами і методами, сукупність яких, разом із інституційними елементами та нормативною базою, прийнято називати механізмом забезпечення. Зокрема, до основних організаційних методів забезпечення правопорядку у військових формуваннях відносять: а) правове виховання; б) видання наказів, інших правових актів; в) контроль і перевірку виконання розпоряджень; г) розгляд пропозицій, заяв, скарг; г) проведення службового розслідування; д) притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності [12, с. 241]. Щодо шляхів забезпечення військової дисципліни, то вони законодавчо визначені у Дисциплінарному статуті ЗСУ, де зазначено: «Військова дисципліна досягається шляхом: виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та традиціях Збройних Сил України, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військо-

вого обов'язку, вірності Військовій присязі; особистої відповідальності кожного військовослужбовця за дотримання Конституції та законів України, Військової присяги, виконання своїх обов'язків, вимог статутів Збройних Сил України; формування правової культури військовослужбовців; умілого поєднання повсякденної вимогливості командирів і начальників (...) до підлеглих без приниження їх особистої гідності, з дотриманням прав і свобод, постійної турботи про них та правильного застосування засобів переконання, примусу й громадського впливу колективу; зразкового виконання командирами військового обов'язку, їх справедливого ставлення до підлеглих; підтримання у військових з'єднаннях, частинах (підрозділах), закладах та установах необхідних матеріально-побутових умов, статутного порядку; своєчасного і повного постачання військовослужбовців встановленими видами забезпечення; чіткої організації і повного залучення особового складу до бойового навчання» [3]. Конкретизуючи зміст зазначеної законодавчої норми, О.В. Кривенко та І.І. Качан до засобів зміцнення військової дисципліни відносять: а) застосування статутних заходів заохочення; б) накладання і приведення до виконання дисциплінарних стягнень; в) застосування статутних заходів припинення правопорушень; г) передавання справ за провини військовослужбовців на обговорення зборів особового складу військових підрозділів; г) притягнення до матеріальної, адміністративної, інших видів відповідальності згідно з чинним законодавством; д) передавання матеріалів на правопорушників військовому прокурору; е) застосування інших заходів дисциплінарного впливу, наприклад, відрахування курсантів вищих навчальних закладів, позбавлення чергового звільнення з розташування частини тощо [9, с. 58]. Узагальнюючи представлені вище характеристики механізму забезпечення військової дисципліни та механізму забезпечення військового правопорядку, ще раз підкреслимо їх схожість. Зокрема, зазначені механізми: а) реалізуються у специфічному середовищі; б) відображають специфіку військових формувань, обумовлену змістом покладених на них завдань; в) у їх змісті відбивається потреба і право командира, у деяких ситуаціях, реалізувати розширений обсяг владних повноважень; г) у цілому, зазначені інструменти покликані забезпечувати мету та функції військової дисципліни та військового правопорядку.

Висновки. Зазначене вище обумовлює такі висновки і узагальнення:

1. Більшість існуючих на сьогодні наукових тлумачень поняття військової дисципліни здійснюються або у межах законодавчого визначення зазначеної категорії як бездоганного і неухильного додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військово-дисциплінарним законодавством, або у межах доктринального розуміння – як специфічного

порядку взаємовідносин між спеціальними суб'єктами-військовослужбовцями, що слугує обов'язковою умовою реалізації відносин військової служби. Під поняттям військового правопорядку слід розуміти особливу систему правовідносин, які об'єктивуються (виникають, формуються) у результаті дії правових норм, пов'язаних із військовою службою та реалізацією ЗСУ, НГУ, іншими військовими формуваннями визначених для них функцій і виконанням завдань за призначенням.

2. Категорії військової дисципліни та військового правопорядку є складовими більш широких систем державної (суспільної) дисципліни та державного (суспільного) правопорядку, які, своєю чергою, є складовими правового регулювання – процесу упорядкування суспільних відносин, що здійснюється державою за допомогою права і сукупності правових засобів, з метою їх юридичного закріплення, охорони і розвитку.

3. Військова дисципліна і військовий правопорядок мають схожу юридичну природу, що ґрунтується на схожості ознак, функцій, методів забезпечення. Об'єднуючими ознаками для військової дисципліни і військового правопорядку є: а) сфера реалізації; б) особливе коло суб'єктів; в) відображення у нормах спеціального законодавства; г) специфічне призначення у системі відносин військової служби і військового управління як передумови і чинника їх успішної реалізації. У цілому, військову дисципліну та військовий правопорядок слід розглядати як мету (ціль) правового регулювання у військовій сфері, проміжний і кінцевий результат дії норм права, спрямованих на упорядкування суспільних відносин та визначення стандартів поведінки їх учасників.

4. Взаємозв'язок військової дисципліни і військового правопорядку полягає у тому, що військова дисципліна є формуючим чинником і передумовою військового правопорядку, мірилом стану і індикатором для визначення його рівня останнього. Військова дисципліна є фундаментом військової служби, її рівень є визначальним чинником для оцінки стану боєздатності військ. Належний рівень військової дисципліни є передумовою не лише підтримання правопорядку у ЗСУ, НГУ, інших військових формуваннях, а і, з урахуванням військово-політичних викликів сьогодення – невід'ємною складовою обороноздатності країни.

5. Подальше комплексне вивчення проблем, пов'язаних із військовою дисципліною та військовим правопорядком, є необхідною умовою для удосконалення законодавства у зазначеній сфері та реформування інституційних складових механізму їх забезпечення, що, у підсумку, сприятиме більш ефективному виконанню покладених на ЗСУ, НГУ, інші військові формування завдань у сфері забезпечення оборони України, забезпечення державної безпеки, стримування збройної агресії проти України, відсічі їй.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистика офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Словник іншомовних слів: Інформаційний ресурс. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qr> (Дата звернення: 10.07.2023).
3. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XI (із змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 197.
4. Про Збройні Сили України: Закон України 06 грудня 1991 року № 1934-XII (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 9, ст. 108.
5. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 550-XIV (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 196.
6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07 березня 2002 року № 3099-III (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 32, ст. 225.
7. Залужний В.Ф. Військова дисципліна: поняття, особливості нормативного закріплення, місце у системі правових категорій, функції. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 299–307.
8. Гавришук О. М. Військова дисципліна як правова категорія. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 279–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2016_31_24. (дата звернення: 10.05.2023).

9. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навч. посібник/ О.В. Кривенко, І.І. Качан. К.: 2008. 182 с.
10. Туркот М.С. Напрями законодавчого регулювання діяльності органів військової юстиції України. *Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива*. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 грудня 2016 р. Київ: НУОУ, 2016. С. 118–119.
11. Богуцький П.П. Військове право України: джерела, структура та розвиток: моногр. Одеса: Фенікс, 2008. 188 с.
12. Коломієць В.М. Організаційно-правові основи забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 240–242.